

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА МЕДІАГРАМОТНІСТЬ В ПАРАДИГМАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Букіна Н. В.

ВСТУП

Сьогодні світ функціонує на перетині численних гетерогенних явищ і понять із різних сфер буття. Світова політика, історія, філософія, культура завдяки ЗМК вплетені в медіапростір, який вибудовує власні знакові системи згідно з політичними ідеологіями, психогенезом людини, її пасіонарністю тощо.

Сучасна особистість часто дезорієнтована в таких, часом парадоксальних семіотичних трансформаціях. Враховуючи їх широку віртуалізацію, якщо людина не навчиться балансувати на цих буремних хвилях, вона може втратити відчуття реальності. Особливо це стосується дітей, молоді – тих, хто тільки почав пізнавати навколишній світ та має недостатньо знань та досвіду для адекватного його сприйняття, а також студентів-журналістів, фахівців медійної галузі, через некомпетентність та невігластво яких інформація може бути викривлена, перетворена на смертоносне зло. Хоча для інших категорій громадян – споживачів інформації, дана проблема має не менше значення.

Аналізуючи тенденції, що склалися в українському медіапросторі в зв'язку з повномасштабною війною Російської Федерації проти України, наразі актуальними є питання, пов'язані з національною ідентичністю українців. Адже вона – вагомий консолідуючий фактор, а також профільний маркер нашої національної самосвідомості. Не менш важливе для співвітчизників, з огляду на вищесказане, питання медіаграмотності, яка є запорукою знань про медіапростір та ЗМК. Ця галузь знань допомагає опануванню мистецтва «бачити» справжню сутність речей крізь павутину фейків, брехні та маніпуляцій.

Широкий спектр тем, пов'язаних із національною ідентичністю, актуалізовано в дослідженнях зарубіжних та вітчизняних авторів відповідно до різних сфер наукових знань: філософських, політологічних, історичних, культурологічних, психологічних тощо (П. Альтер, Р. Брубекер, Т. Гундорова, Л. Король, Л. Кулішенко, Е. Ренан, Д. Сладкий, Е. Сміт, Е. Томпсон, Ф. Фукуяма та ін.).

Наукові ж розвідки з проблематики медіаграмотності робили такі вчені як Дж. Арсенієвич, Дж. Браун, О. Довженко, Л. Мастерман, Л. Найдьонова, Дж. Пандженге, Дж. Поттер, Б. Потятиник, Г. Почепцов, Е. Янаратеш та ін..

Мета даної наукової роботи спрямована на аналіз сучасної ситуації, що панує в українському професійному медіапросторі з огляду на національну ідентичність, на з'ясування ролі медіаграмотності в її формуванні, на значення ЗМК в цьому процесі.

1. Постановка проблеми. До питання національної ідентичності

Насамперед доцільно звернутися до поняття «ідентичність».

На думку філософа Френсіса Фукуями, в одних випадках вона стосується лише соціальних категорій чи ролей, в інших – фундаментальної особистої інформації. Ідентичність виростає насамперед із відмінності між істинним внутрішнім «я» та зовнішнім світом соціальних правил і норм, які не визнають і не поважають цінність чи гідність цього внутрішнього «я»¹.

В цьому контексті ми можемо звернутися до колективних несвідомих аспектів з дослідницького арсеналу К.Г. Юнга (архетипів як символічних кодів колективної пам'яті) та зробити мегапроекцію на етнос, націю. Тут вже будемо говорити про національну ідентичність.

Національна ідентичність – усвідомлена приналежність до національної спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей².

Британський антрополог, політолог Ентоні Д. Сміт сформулював такі найголовніші риси національної ідентичності:

- 1) історична територія, або рідний край;
- 2) спільні міфи та історична пам'ять;
- 3) спільна масова, громадська культура;
- 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;
- 5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території³.

---

¹ Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ : Наш формат, 2020. С. 19–20.

² *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-71062>

³ Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm>

В ході історичного процесу Україна довго і складно вибудувала свою національну ідентичність, що пов'язано, зокрема, з її привабливим для поглинань іншими державами (Великим князівством Литовським, Річчю Посполитою, Австро-Угорщиною, Російською імперією) геополітичним розташуванням. Багато в чому складниками, що об'єднували українців в єдиний «організм», були «спільні міфи та історична пам'ять», а головне – національна гідність.

Ф. Фукуяма вважає, що внутрішнє «я» є основою людської гідності, але природа цієї гідності мінлива. В давніх культурах гідність відчували лише окремі представники, найчастіше – воїни, готові ризикувати життям у бою. В інших суспільствах гідність – універсальний атрибут, заснований на внутрішній цінності людей, які мають свободу волі та самостійність. В інших випадках гідність людини обумовлена її приналежністю до великої групи людей, об'єднаних спільною пам'яттю та досвідом⁴.

З одного боку, в Україні маємо такі унікальні явища як українське козацтво та Запорізьку Січ, козаки якої навіть в найгірші часи Руїни були «хранителями» національної свободи та гідності, уособлюючи архетип Героя-воїна.

За К. Г. Юнгом, універсальний міф про Героя завжди описує людину-богатиря або боголюдину, яка перемагає зло у вигляді драконів, змій, монстрів, демонів і яка звільняє свій народ від смерті та руйнування⁵.

Особливого значення цей архетип набуває для співвітчизників у протистоянні між Росією та Україною, адже її імперські амбіції за століття персоніфікуються в Зло, а сама Росія в диявола.

Отже, наші Герої – козаки, захисники нації, які протистояли російській більшовицькій навалі під Крутами, в Холодному Яру, про бійців Небесної сотні та солдати, які відстоюють нашу незалежність нині – у повномасштабній війні Росії проти України.

Всі вони, а також медіатори національної культури, навколо яких згуртовується народ – творча інтелігенція, живила і живить українську національну ідентичність, піклуючись про українську мову (О. Білодід, П. Житецький, М. Жовтобрюх, О. Потебня), створюючи шедеври літератури (І. Котляревський, Л. Костенко, Є. Пашковський, В. Стус, П. Тичина, Л. Українка, В. Підмогильний,

---

⁴ Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривденості. Київ : Наш формат, 2020. С. 21.

⁵ Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2018. С. 196–208.

Т. Шевченко, В. Шевчук та ін.), музики (С. Гулак-Артемівський, М. Леонтович, М. Лисенко, М. Скорик та ін.), живопису (К. Білокур, М. Бойчук, А. Горська, Ф. Кричевський, І. Марчук, М. Пимоненко, М. Приймаченко та ін.), театрального (А. Білоус, Д. Богомазов, І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, Л. Курбас, М. Старицький та ін.) та кіномистецтва (О. Довженко, С. Лозниця, С. Параджанов, О. Сенцов та ін.).

На цих теренах, в умовах бездержавності, а згодом української держави і незалежності, розвивалася і вітчизняна журналістика.

У гострих памфлетах, автори яких намагалися заявити вголос право на існування української нації, виходили з-під пера літераторів Лесі Українки («Голос однієї російської ув'язненої»), С. Єфремова (цикл памфлетів «Під обухом: Більшовики у Києві»), М. Хвильового («Камо грядеши?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія?») тощо.

У вагомому внеску, що зробили в різні часи в історію української журналістики В. Барвінський, С. Набока, Я. Савченко, У. Самчук, І. Франко, М. Шестопап та інші.

У героїчних вчинках журналістів, які загинули, вболіваючи за долю України, (В. Чорновіл, Г. Гонгадзе, Р. Жук, О. Махов, Ю. Олійник, Є. Старинець, О. Юрченко та ін.).

Як зазначає Л. Кулішенко, національна гідність і самоповага – це атрибути національної самосвідомості, тобто осмисленого, «когнітивного» ставлення до себе, до свого народу, своєї держави, історії, культури, мови⁶.

За Ф. Фукуямою внутрішнє почуття власної гідності потребує визнання. Усвідомлення власної цінності недостатньо, якщо оточуючі не визнають її публічно або, що ще гірше, якщо вони принижують мене або ігнорують моє існування. Самоповага виникає внаслідок поваги інших. Оскільки прагнення визнання закладено у природі людини, сьогодні почуття ідентичності швидко перетворюється на політику ідентичності, у межах якої люди вимагають суспільного визнання своєї цінності⁷.

Тож, намагаючись зберегти і ствердити національну самоповагу та гідність, українська нація протягом століть змушена була доводити своє право на існування на міжнародній арені.

---

⁶ Кулішенко Л. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. *Світогляд-філософія-релігія*. 2011. № 1. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39518/27-Kulishenco.pdf?sequence=1>

⁷ Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривженості. Київ : Новий формат, С. 20–21.

Що стосується Росії, навіть і після отримання Україною незалежності в 1991 р., ця імперська держава не збиралася «відпускати» Україну.

Як зауважують М. Гавриловська, О. Сінченко, образ Росії настільки закарбувався в імперську свідомість, в уявлення про культурну й територіальну цілісність, що мова про самостійність українців не сприймається навіть частиною самих українців. Адже доля України в межах Російської імперії визначалася лише приналежністю до долі Росії⁸.

Країни, які тривалий час перебували під колоніальним ярмом (африканські країни, Індія, Україна тощо), психологічно травмовані. Це простежується в їх культурах, зокрема, в літературній творчості (А. Рой, С. Рущді, Т. Моррісон, В. Шкляра та ін.) та суспільному житті. Народ відчуває біль та екзистенційну порожнечу, що сформувалася через ампутацію рідної культури, а з іншого боку – комплекс меншовартості, підлесливість перед культурою загарбника і відторгнення власного, аутентичного.

З огляду на цей фактор в нашій державі політичні сили та їх електорат глобально розподілися на проросійський та україноорієнтований.

Водночас, ставши незалежною державою, Україна «успадкувала» від Росії корумповану систему влади, що суттєво позначається на формуванні національної ідентичності і національної свідомості (самосвідомості).

За спостереженням українського дослідника Д. Сладкого, від того, чи населення певної країни ідентифікує себе, власні чи групові інтереси з державою, а чи держава трактується як завада для реалізації культурних, етнічних, релігійних, мовних, політичних, економічних тощо інтересів, безпосередньо залежить територіальна цілісність країни, стан взаємовідносин між різними групами населення (етнічними, політичними, соціальними, релігійними тощо), ступінь консолідованості та визначеності суспільства щодо власного майбутнього розвитку в межах певного державного утворення, повага й довіра до державних органів і символів⁹.

---

⁸ Гавриловська М., Сінченко О. Постколоніальні дослідження: український вимір. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2014. № 3. С. 111.

⁹ Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 114.

Як відомо, в незалежній Україні за своєю політичною позицією ЗМК розподіляються відповідно до владних сил, які вони представляють, і чію ідеологію транслиують громадськості.

Якщо говорити, зокрема, про вітчизняні політичні ток-шоу, що заповнили національний етер незадовго до старту повномасштабної війни Росії проти України на різних каналах українського телебачення, то часом вони вже нагадували блазнівську глядіаторську арену для горлопанів-політиків та профанних експертів.

На тлі соціально-економічних проблем втрачається довіра, як до державної влади, так і до ЗМК, котрі мають дотримуватися журналістських стандартів і нести в маси об'єктивну та правдиву інформацію.

Так за даними КМІС, напередодні війни рейтинг довіри до органів влади та ЗМІ виглядав наступним чином: серед органів влади Президенту довіряли 27 %, а не довіряли – 50 %. Порівняно з груднем 2020 року простежувалося погіршення показників: частка тих, хто довіряв Президенту, знизилася на 5 відсоткових пунктів, а баланс довіри-недовіри – на 10 відсоткових пунктів.

Українським ЗМІ довіряли 32 % респондентів, а баланс довіри-недовіри становив –7 %. Порівняно з груднем 2020 року простежувалося покращення балансу довіри-недовіри. Дещо менше довіряли українським ЗМІ на Сході¹⁰.

У філософії Ф. Фукуями довіра є одним з визначальних показників розвинутого суспільства. Він досліджує довіру як на мікрорівні (між окремими людьми), так і на рівні соціальних інституцій, на рівні держави¹¹.

Руйнація довіри, тривале зловживання владою є надзвичайно деструктивною для соціуму в цілому, тому криза довіри може бути подолана шляхом поступового формування культури довіри як результату взаємодії базових векторів довіри, увиразнюючи орієнтири надійності, безпечності та ефективності шляхом легітимації порядності та професійної компетентності¹².

---

¹⁰ Динаміка довіри соціальним інституціям 2020–21 р.: результати телефонного опитування. *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1093&page=1>

¹¹ Губернський Л. Філософія. Хрестоматія. Від витоків до сьогодення. URL: https://pidru4niki.com/1680102837764/filosofiya/frensis_fukuyama_nar_1952#323

¹² Кожем'якіна О. Влада довіри як легітимація порядності та компетентності. Соціальні трансформації в сучасному світі. *Практична філософія*. 2015. № 1 (55). С. 8.

Отже, від того, як буде формуватися довіра між державною владою, ЗМК як «четвертою» владою та народом, сумісних зусиль на користь країни з власної волі, залежить майбутнє процвітання української держави.

Дослідження українського національного характеру свідчать про толерантність українців, їх пасивність, покірність долі, емоційне та естетичне сприйняття світу, що обумовлено психікою землероба¹³.

Також для українського національного менталітету, що частково є наслідком тривалого історичного бездержав'я, – адже йшлося про виживання сім'ї – роду, є індивідуалізм, та тенденція триматися осторонь центральних подій.

Втім, з іншого боку, в скрутні часи, аби протистояти тотальній несправедливості, або ж зберегти націю, не асимілюватися, не дати себе поглинути, українці здатні єднатися і виявляти потяг до свободи та неабиякий героїзм. Як, зокрема, було вже за років незалежності, під час Помаранчевої революції в 2004 р., під час Революції Гідності в 2013, або, найголовніше – 24.02.22 р., коли Росія напала на Україну, розпочавши повномасштабну війну.

Ця тенденція виявилася і на рівні ЗМК, адже відразу заради консолідації українців було відкрито інформаційний телемарафон «Єдині новини», в якому беруть участь провідні українські медіахолдінги «1+1», Starlight Media Inter, Media Group та ін.

2. Медіаграмотність як фактор української національної ідентичності

На думку Д. Сладкого, залежно від усвідомлення населенням необхідності тих чи інших державних та міждержавних утворень і власного місця в цих утвореннях, значною мірою залежить архітектура національної і міжнародної безпеки¹⁴.

Усвідомлення українцями національної ідентичності займає не останню роль у формуванні української національної безпеки.

Так само важко переоцінити роль в даному питанні медіаграмотності українського населення, особливо у період російсько-української війни.

Медіаграмотність – комплекс знань та вмій, які допомагають легко орієнтуватися в світі ЗМК, створювати якісні медіапродукти,

---

¹³ Король Л. Український національний характер та фактори його формування. *Наукові записки. Серія: Психологія і педагогіка*. 2009. № 13. С. 241.

¹⁴ Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 110.

відповідно до стандартів журналістики, розрізняти фейки та маніпуляції.

Як вважає Е. Янаратеш, медіаграмотність охоплює багато функцій – від прав людини до навчання впродовж життя в усіх сферах існування, у тому числі, особисту, соціальну та культурну. Медіаграмотність складається з індивідуальних навичок. Важливо розуміти потреби суспільства щодо медіа, розробки рішень і стратегій з цього питання, пошук, вибір, використання, оцінка, категоризація, організація, інтерпретація, передача та адаптація нової інформації до існуючої. Це можливо виконати за умови навичок високого рівня мислення, таких як вміння бачити проблеми, приймати рішення, критичного та аналітичного мислення, синтезу, створення нових медіа, підтримка цього та передача повідомлень з минулого в майбутнє¹⁵.

Однією з перших інституцій, яка приділяла увагу медіаграмотності в Україні, в 1995 р. став Інститут масової інформації – незалежна недержавна громадська організація, яка була заснована групою іноземних та вітчизняних журналістів під керівництвом відомої української журналістки Алли Лазоревої (1995–2004 рр.)¹⁶.

Активно про медіаграмотність в Україні заговорили у 2010 р., коли постановою Президії Національної академії педагогічних наук України була схвалена Концепція впровадження медіаосвіти в Україні.

З 2011 р. медіаосвіту поступово почали вводити на регіональному рівні. Сьогодні вона викладається у закладах середньої освіти у вигляді різних курсів («Основи медіаграмотності», «Медіакультура», «Медіаосвіта» тощо)¹⁷.

Втім, якщо говорити про медіаграмотність в системі професійної журналістики та журналістської освіти, то увага навколо неї почала концентруватися на початку 2000 р., в рамках медіакритики – галузі знань, що охоплює норми й компетентності журналістської

---

¹⁵ Yanarates E. Media Literacy: A Conceptual Analysis. *Social Scientific Centered Issues*. June 2020-2(2). P. 99. URL: https://www.researchgate.net/publication/348018216_Media_Literacy_A_Conceptual_Analysis

¹⁶ Офіційний сайт «Інституту масової інформації». URL: <https://imi.org.ua/about>

¹⁷ Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. МОН підтримує ініціативу Президента України щодо проведення уроків медіаграмотності в школі. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-pidtrimuye-iniciativu-prezidenta-ukrayini-shodo-provedennya-urokiv-mediagramotnosti-v-shkolah>

діяльності, а також займається професійною журналістською критикою.

У 2001 р. відомою медіаексперткою Наталією Лигачовою було засновано спеціалізоване видання «Телекритика», у 2003 р. започаткувало академічне видання «Медіакритика» (mediakrytyka.info). Очолив його український науковець Б. Потятиник, а в 2004 р. вийшла його монографія «Медіа: ключі до розуміння», яка охоплює широке коло питань: медіа та Інтернет, медіа та глобалізація, медіа та свобода, медіа та насильство тощо.

У 2005 р. навчальну дисципліну «Медіакритика» започаткували на факультеті журналістики ЛНУ ім. І. Франка.

На думку Б. Потятиника, визначною подією для цієї галузі стало запровадження в 2009 р. курсу «Медіакритика» в Інституті журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка¹⁸, згодом навчальний предмет «Медіакритика» з'явився в інших закладах вищої освіти.

Наразі в Україні існує низка поважних інституцій та професійних онлайн-ресурсів, які опікуються питаннями медіаграмотності.

Окрім згаданого вище Інституту масової інформації (ІМІ), варто згадати таку установу як Академія української преси (АУП) – неприбуткова, неурядова та незалежна організація, розташована в Києві та представлена у регіонах. АУП заснована у 2001 році та підтримується європейськими та американськими інституціями¹⁹.

На сайті організації представлені проекти, мета яких – підвищувати якість журналістської діяльності, зокрема, портал із медіаосвіти та медіаграмотності – інтерактивний майданчик для спілкування медіапедагогів, медіаосвітні ігри тощо²⁰.

Згаданий раніше онлайн-ресурс «Телекритика» згодом змінив назву на «Детектор медіа» ([Detector. Media](http://Detector.Media)). ГО «Детектор медіа» – громадська організація, що функціонує з 2016 р., її лідерка та сама Наталія Лигачова²¹. На сайті з ракурсу медіакритики публікуються новини, аналітика, критика, лайфхаки з викриття фейків та маніпуляцій тощо.

---

¹⁸ Потятиник Б. Медіакритика в системі журналістської освіти: Львів-Київ-Транзит. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2017. Вип. 42. С. 56.

¹⁹ Академія української преси. URL: <https://www.aup.com.ua/pro-aup/misija/>

²⁰ Там само

²¹ Детектор медіа. URL: <https://ms.detector.media/>

Ще один вартий уваги онлайн-портал, який навчає медіаграмотності – MediaLab, – творча розробка Львівського медіафоруму²². Там можна отримати інформацію щодо навичок, як писати тексти, дізнатися про специфіку роботи медіа тощо.

У 2021 р. з'явився новий проєкт із медіаграмотності «Фільтр», започаткований Міністерством культури та інформаційної політики України²³. На веб-ресурсі наявні матеріали з медіаосвіти для людей різних вікових категорій та професій, за регіонами вказані перевірені інформаційні джерела тощо. Незабаром на цьому сайті стартуватиме спецпроєкт «Справжні», де буде розповідатись про відомих українських діячів культури з іншого ракурсу, відмінного від того, як вони були подані російською пропагандою.

Тематична мапа української медіаграмотності в площині українського медіапростору виглядає так:

- законодавчі аспекти медіасфери;
- професійні журналістські стандарти;
- журналістська етика;
- новинна грамотність;
- «здорове» споживання інформації з соціальних мереж;
- поради професійним журналістам і початківцям щодо створення якісного контенту;
- бібліотека медіаграмотності;
- спростування міфів, викриття фейків, пропаганди, маніпуляцій;
- протидія дискримінаціям;
- розвиток критичного мислення;
- визначення «джинси» тощо.

З початком повномасштабної війни Росії проти України характер контенту, який стосується медіаграмотності, змінився.

На думку дослідниці Д. Гречиної, яка вивчає «прокляття сусідства» країн, що межують з Росією, в цих державах спостерігається уповільнення економічного розвитку та вища політична поляризація. Росія постійно підтримує конфлікти в таких країнах, та навіть нападає на них (Грузія у 2008 р., Україна в 2014 р.). Згідно наукових досліджень, такі конфлікти активізують політичну поляризацію, в результаті чого конфлікт набирає інтенсивності. Втім, в Україні та Грузії політична поляризація всупереч очікуванням зменшилася після початку конфліктів завдяки

---

²² *MediaLab*. URL: <https://medialab.online/>

²³ *Фільтр*. URL: <https://filter.mkp.gov.ua/>

тому, що ці нації згуртувалися перед лицем екзистенційної загрози²⁴.

Е. Томпсон у книзі «Трубадури імперії» визначає реакцію України на агресію Росії як «захисний механізм», скерований на захист своєї національної ідентичності. В зв'язку з цим дії Росії вона називає «агресивним націоналізмом», мета якого – завоювання, поширення власної національної ідентичності. Водночас, науковець зазначає, що для маніпулятивного і агресивного різновидів націоналізму, націлених на колонізацію інших, характерно накладення на політично слабкі нації тавра «винних у націоналізмі» з одночасним виправданням демонстрації сили з боку сильних²⁵.

Це явище ми повною мірою спостерігаємо сьогодні в риторичі російських політиків та ЗМК, коли Росія намагається звинуватити Україну в націоналізмі.

Зрозуміло, що медіаграмотність в Україні сьогодні акцентована на протидії Російській агресії, на збереженні національної ідентичності.

Наприкінці листопада 2022 р. Європарламент підтримав резолюцію про визнання Росії державою-спонсором тероризму. Європарламент визнав, що Росія здійснює «невибіркові атаки на житлові райони та цивільну інфраструктуру» в Україні, в результаті чого загинули тисячі людей²⁶.

Оскільки ЄС наразі не може офіційно визнавати держави спонсорами тероризму, Європарламент закликав ЄС та його держави-члени запровадити належну правову базу та розглянути включення Росії до такого списку²⁷.

Наразі численні організації фіксують військові злочини, які вчиняє Росія по відношенню до України, щоб в подальшому всі її неправомірні дії були покарані. У тому числі, цим питанням займаються журналісти.

---

²⁴ Гречина Д. «Прокляття сусідства»? Політична боротьба в пострадянських країнах. URL: <https://voxukraine.org/proklyattya-susidstva-politychna-borotba-v-postradyanskyh-krayinah/>

²⁵ Томпсон Е. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. С. 20.

²⁶ Європарламент визнав росію державою-спонсором тероризму, що це значить. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63730807>

²⁷ Європейський парламент визнав росію державою – спонсором тероризму. Офіційний сайт представництва європейського союзу в Україні. URL: https://www.eeas.europa.eu/DELEGATIONS/UKRAINE/європейський-парламент-визнав-росію-державою-спонсором-тероризму_UK?S=232

Так, наприклад, Інститут масової інформації збирає факти злочинів Росії проти українських журналістів, публікуючи їх на своєму сайті²⁸. Окрім того, там можна ознайомитися з матеріалами, які мають допомогти забезпечити діяльність журналістів на окупованих територіях²⁹, та зі словником коректної термінології для висвітлення російсько-української війни³⁰, отримати поради щодо етики інтерв'ювання героїв, що пережили травматичні події³¹ тощо.

На сайті MediaLab можна з'ясувати, як правильно і з користю для себе читати публікації іноземних медіа про Україну³², а також, як добирати джерела інформації під час війни³³ (статті відомого науковця та журналіста Отара Довженка). Також ознайомитися з дослідженням потреб локальних медіа в умовах війни, проведеним Львівським медіафорумом.

Інше видання – часопис «Медіакритика», відповідно до рубрик «Фальсифікація, місифікація», «Маніпуляція, пропаганда», «Свобода і цензура», «Агресія і тривога» публікує інформаційні, аналітичні тощо матеріали на тему російсько-української війни, які водночас скеровані на розвиток медіаграмотності. Надзвичайно доцільною є рубрика «Нові технології медіа». Наприклад, стаття Яни Шекеряк «І тут фейки: як маніпулюють візуалізацією»³⁴, або її лайфхак «Фотофейки: програми й поради для перевірки зображень»³⁵.

Нові технології дозволяють кожному брати участь у створенні та поширенні інтернет-контенту. Однак кількість інформації та

---

²⁸ Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/medijni-zlochyny-rosiyi-u-vijni-proty-ukrayiny-onovlyuyetsya-i44098>

²⁹ Там само. URL: <https://imi.org.ua/advices/yak-bezpechno-spilkuvatysya-ta-rysaty-pro-lyudej-na-okupovanyh-terytoriyah-i46111>

³⁰ Там само. URL: <https://imi.org.ua/advices/slovyk-korektnoyi-terminologiyi-dlya-vysvitlennya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-i44434>

³¹ Там само. URL: <https://imi.org.ua/advices/porady-dlya-zhurnalistiv-etyka-interv-yuvannya-geroyiv-shho-perezhyly-travmatychni-podiyi-i45360>

³² Довженко О. Як правильно і з користю для себе читати публікації іноземних медіа про Україну. URL: <https://medialab.online/news/iak-pravylno-i-z-korystiu-dlia-sebe-chytaty-publikatsii-inozemnykh-media-pro-ukrainu/>

³³ Довженко О. Як добирати джерела інформації під час війни. URL: <https://medialab.online/news/dzherela-informatsii-pid-chas-vijny/>

³⁴ Шекеряк Я. І тут фейки: як маніпулюють візуалізацією. URL: <https://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/i-tut-feyky-yak-manipulyuyut-vizualizatsiyeyu.html>

³⁵ Шекеряк Я. Фотофейки: програми й поради для перевірки зображень. URL: <https://www.mediakrytyka.info/novi-tehnologii-media/fotofeyky-prohramy-y-porady-dlya-perevirky-zobrazhen.html>

різноманітні методи доступу до неї не гарантують її якості. Тому в центрі уваги мають бути належні інструменти освіти, критичної рефлексії, творчої онлайн-діяльності. Інформаційне суспільство не буде сприяти розвитку демократії та знань, доки індивід як споживач і пасивний одержувач інформації не зможе відбирати та використовувати її творчо та соціально відповідально³⁶.

На веб-ресурсі «Детектор медіа» можна продивитися лекцію керівниці Центру досліджень громадської організації «Детектор медіа» Ксенії Ілюк про поширення російської пропаганди й дезінформації в інтернеті «Telegram. Як безпечно споживати інформацію»³⁷. Окрім того, на порталі є вельми якісний, орієнтований на підвищення рівня медіаграмотності населення в умовах воєнного конфлікту, онлайн-курс «Новинна грамотність», в якому медіаексперти розповідають про професійні журналістські стандарти, специфіку маніпулювання масмедіа суспільною думкою, про особливості сприйняття новин в соцмережах тощо.

На сайті Академії української преси (АУП) можна ознайомитися з блогом відомого українського письменника, науковця, журналіста – Георгія Почепцова, де розміщено цикл матеріалів про пропаганду («Пропаганда створює і утримує соціальні правила», «Пропаганда намагається перемогти реальність», «Пропаганда ніколи не здається», «Коли пропаганда стає ідеологією» тощо).

У своїй теорії «справедливої війни» відомий філософ та соціолог Майкл Волцер пише, що справедливість – військова необхідність. А вбивство мирного населення є контпродуктивним (бурська війна, війна у В'єтнамі)³⁸.

Жорстокість, із якою Російська Федерація поводить з українським мирним населенням, із дітьми, додає додаткові резони для підвищення рівня дитячої медіаграмотності.

АУП підготувала корисні кейси, спрямовані на здобуття знань та навичок з безпеки життєдіяльності та медіаграмотності школярів 12–14 років, а також для учнів 1–4 класів.

---

³⁶ Arsenijević J. Perception of media literacy in the education community. *Collection of paper faculty of Philosophy*, lii (3) / 2022. P. 241. URL: file:///Users/natalia/Downloads/32250-Tekst%20rukopisa-242902-1-10-20220926.pdf

³⁷ *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/30782/2022-12-04-nebezpechnyy-telegram-pidvodni-kameni-naypopulyarnishogo-v-ukraini-mesendzhera/>

³⁸ Walzer M. The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success). *Social reserch, International Justice, War Crimes, and Terrorism: The U.S. Record*. 2002. Vol. 69, № 4. Pp. 925–944.

Проект «Фільтр» заохотив всіх освітян України під час Глобального тижня медіаграмотності (24–30 жовтня) провести урок з медіаграмотності у своїх навчальних закладах³⁹.

Особливої уваги вартий вперше проведений в цей період під егідою «Фільтра», USAID «Мріємо та діємо» та проектом «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» (IREX) національний тест із медіаграмотності. Не тільки діти, але й всі бажаючі мали можливість перевірити, наскільки добре вміють відрізнити фейки та ворожу пропаганду, що мало сприяти не тільки підвищенню рівня медіаграмотності, але й соборності українців, усвідомленню ними своєї національної ідентичності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, враховуючи міжнародний політичний процес, жвавий перебіг сучасних інформаційних процесів у світі, активні трансформації ЗМК, розвиток новітніх технологій, українцям потрібно розумітися на медіапродуктах, які вони споживають.

З огляду на трагічний досвід вітчизняної історії впродовж багатьох століть, на теперішню ситуацію війни Росії проти України, на перманентні імперські посягання на нашу незалежність, надзвичайно важливим для українців є питання збереження національної ідентичності.

Вміння критично аналізувати інформацію, яку постачають ЗМК, орієнтуватися в сучасних тенденціях медіа, так само є важливим для збереження національної безпеки.

Медіаграмотність як комплекс знань про медіа сприяє набуттю українцями навичок, потрібних для свідомого, грамотного аналізу інформації та її інтерпретації. Також ці знання необхідні для створення журналістами якісних текстів, для безпечної роботи в зонах бойових дій тощо.

Сьогодні Міністерство науки і освіти України, Міністерство культури та інформаційної політики України опікуються медіаосвітою, питаннями підвищення рівня медіаграмотності серед дітей та юнацтва.

Вагомий внесок у навчання медіаграмотності роблять громадські організації Інститут масової інформації (ІМІ), Академія української преси, ГО «Детектор медіа», медійний ресурс MediaLab, медіаосвітній проєкт «Фільтр», професійний часопис «Медіакритика» тощо.

---

³⁹ *Фільтр*. URL: <https://filter.mkp.gov.ua/urok-z-mediagramotnosti/>

Наразі українське суспільство згуртувалося задля перемоги у війні з РФ.

Дані інформаційні ресурси теж скерували свої дії на протидію ворожим російським фейкам та маніпуляціям, на підтримку професійних журналістських стандартів, на допомогу українцям орієнтуватися в світі новин та Інтернету під час війни.

Така діяльність сприяє не тільки підвищенню рівня медіаграмотності, а й об'єднанню співвітчизників для підтримки національної ідентичності, для виховання національної свідомості.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано специфіку української національної ідентичності відповідно до світового історичного процесу. Україна як колишня колоніальна держава змушена постійно доводити право своєї нації на життя, що доведено в дослідженні на конкретних прикладах. В таких умовах питання національної ідентичності для України принципове. Окреслено місце медіаграмотності в сучасному вітчизняному суспільстві та медіапросторі. З'ясовано її роль у формуванні національної ідентичності. Зроблено моніторинг державних і недержавних установ і ЗМК, котрі сприяють підвищенню рівня медіаграмотності українського населення. Визначена їх медіаторська місія в ситуації російсько-української війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ : Наш формат. С. 192.

2. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-71062>

3. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. С. 10–27. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm>

4. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ : Наш формат. С. 192.

5. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролібія, 2018. С. 608.

6. Кулішенко Л. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. *Світогляд-філософія-релігія*. 2011. № 1. С. 246–255. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39518/27-Kulishenco.pdf?sequence=1>

7. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ : Наш формат. С. 192.

8. Гавриловська М., Сінченко О. Постколоніальні дослідження: український вимір. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2014. № 3. С. 109–113.

9. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 110–119.

10. Динаміка довіри соціальним інституціям 2020–21 р. : результати телефонного опитування. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1093&page=1>

11. Губернський Л. Філософія. Хрестоматія. Від витоків до сьогодення. Київ : Знання, 2009. 624 с. URL: https://pidru4niki.com/1680102837764/filosofiya/frensis_fukuyama_nar_1952#323

12. Кожем'якіна О. Влада довіри як легітимація порядності та компетентності. Соціальні трансформації в сучасному світі. *Практична філософія*. № 1–2015 (№ 55). С. 8–13.

13. Король Л. Український національний характер та фактори його формування. *Наукові записки. Серія: Психологія і педагогіка*. 2009. № 13. С. 228.

14. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 110–119.

15. Yanarates E. Media Literacy: A Conceptual Analysis. *Social Scientific Centered Issues*. June 2020–2(2). P. 90–103. URL: https://www.researchgate.net/publication/348018216_Media_Literacy_A_Conceptual_Analysis

16. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/about>

17. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. МОН підтримує ініціативу Президента України щодо проведення уроків медіаграмотності в школі. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-pidtrimuye-iniciativu-prezidenta-ukrayini-shodo-provedennya-urokiv-mediagramotnosti-v-shkolah>

18. Потятиник Б. Медіакритика в системі журналістської освіти: Львів – Київ – Транзит. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2017. Вип. 42. С. 56. С. 54–61.

19. *Академія української преси*. URL: <https://www.aup.com.ua/pro-aup/misija/>

20. *Академія української преси*. URL: <https://www.aup.com.ua/mediaosv/portal-mediaosvita-ta-mediagramotnist/>

21. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/>

22. *MediaLab*. URL: <https://medialab.online/>

23. *Фільтр*. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/>
24. Гречина Д. «Прокляття сусідства»? *Політична боротьба в пострадянських країнах*. URL: <https://voxukraine.org/proklyattu-asusidstva-politychna-borotba-v-postradyanskyh-krayinah/>
25. Томпсон Е. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
26. Європарламент визнав Росію державою-спонсором тероризму, що це значить. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63730807>
27. Європейський Парламент визнав Росію державою – спонсором тероризму. *Офіційний сайт Представництва Європейського Союзу в Україні*. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-%>
28. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/medijni-zlochyny-rosiyi-u-vijni-proty-ukrayiny-onovlyuyetsya-i44098>
29. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/advices/yak-bezpechno-spilkuvatysya-ta-pysaty-pro-lyudej-na-okupovanyh-terytoriyah-i46111>
30. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/advices/slovyk-korektnoyi-terminologiyi-dlya-vysvitlennya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-i44434>
31. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/advices/porady-dlya-zhurnalistiv-etyka-interv-yuvannya-geroyiv-shho-perezhyly-travmatychni-podiyi-i45360>
32. Довженко О. Як правильно і з користю для себе читати публікації іноземних медіа про Україну. URL: <https://medialab.online/news/iak-pravylno-i-z-korystiu-dlia-sebe-chytaty-publikatsii-inozemnykh-media-pro-ukrainu/>
33. Довженко О. Як добирати джерела інформації під час війни. URL: <https://medialab.online/news/dzherela-informatsii-pid-chas-vijny/>
34. Шекеряк Я. І тут фейки: як маніпулюють візуалізацією. URL: <https://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/i-tut-feyky-yak-manipulyuyut-vizualizatsiyeyu.html>
35. Шекеряк Я. Фотофейки: програми й поради для перевірки зображень. URL: <https://www.mediakrytyka.info/novi-tehnologii-media/fotofeyky-prohramy-y-porady-dlya-perevirky-zobrazhen.html>
36. Arsenijević J. Perception of media literacy in the education community. *Collection of paper faculty of Philosophy*, lii (3) / 2022.

P. 239–257 URL: <file:///Users/natalia/Downloads/32250-Tekst%20rukopisa-242902-1-10-20220926.pdf>

37. *Детектор медиа*. URL: <https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/30782/2022-12-04-nebezpechnyy-telegram-pidvodni-kameni-naypopulyarnishogo-v-ukraini-mesendzhera/>

38. Walzer M. The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success). *Social research, International Justice, War Crimes, and Terrorism: The U.S. Record*. 2002. Vol. 69, No. 4. Pp. 925–944.

39. Фільтр. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/urok-z-mediagramotnosti/>

Information about the authors:

Bukina Nataliia Valeriyivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Journalism

National Aviation University

1, Liubomyra Huzara ave, Kyiv, 03058, Ukraine